

B5
ODE

Ο Δ Η Γ Ο Σ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣ ΥΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ

ΤΩΝ

ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚ. ΓΕΡΜΑΝ. ΑΡΧΑΙΟΛ. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ

1901

3300

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

135

Ο Δ Η Γ Ο Σ

ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

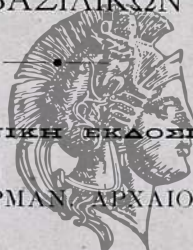
ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣ ΥΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ

ΤΩΝ

ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚ. ΓΕΡΜΑΝ. ΑΡΧΑΙΟΛ. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ

1901

Ἀθήναι, Τυπογραφεῖον «Ἐστία» Μαΐονος καὶ Καργαδούρη — 2916

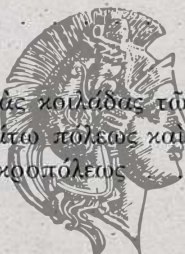
ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

	Σελίς
Δύο σχεδιογραφικοί πίνακες	4· 5
Τὸ ταξείδιον	7
Ἡ νῦν πόλις	9
Ἱστορικὰ	9
Τρεῖς περιοδεῖαι:	
I. Ἐκδρομὴ εἰς τὰς κοιλάδας τῶν ποταμῶν	12
II. Ἐρεῖπια τῆς κατὰ πόλεως καὶ τῶν περὶ	13
III. Ἐρεῖπια τῆς ἀκροπόλεως	19

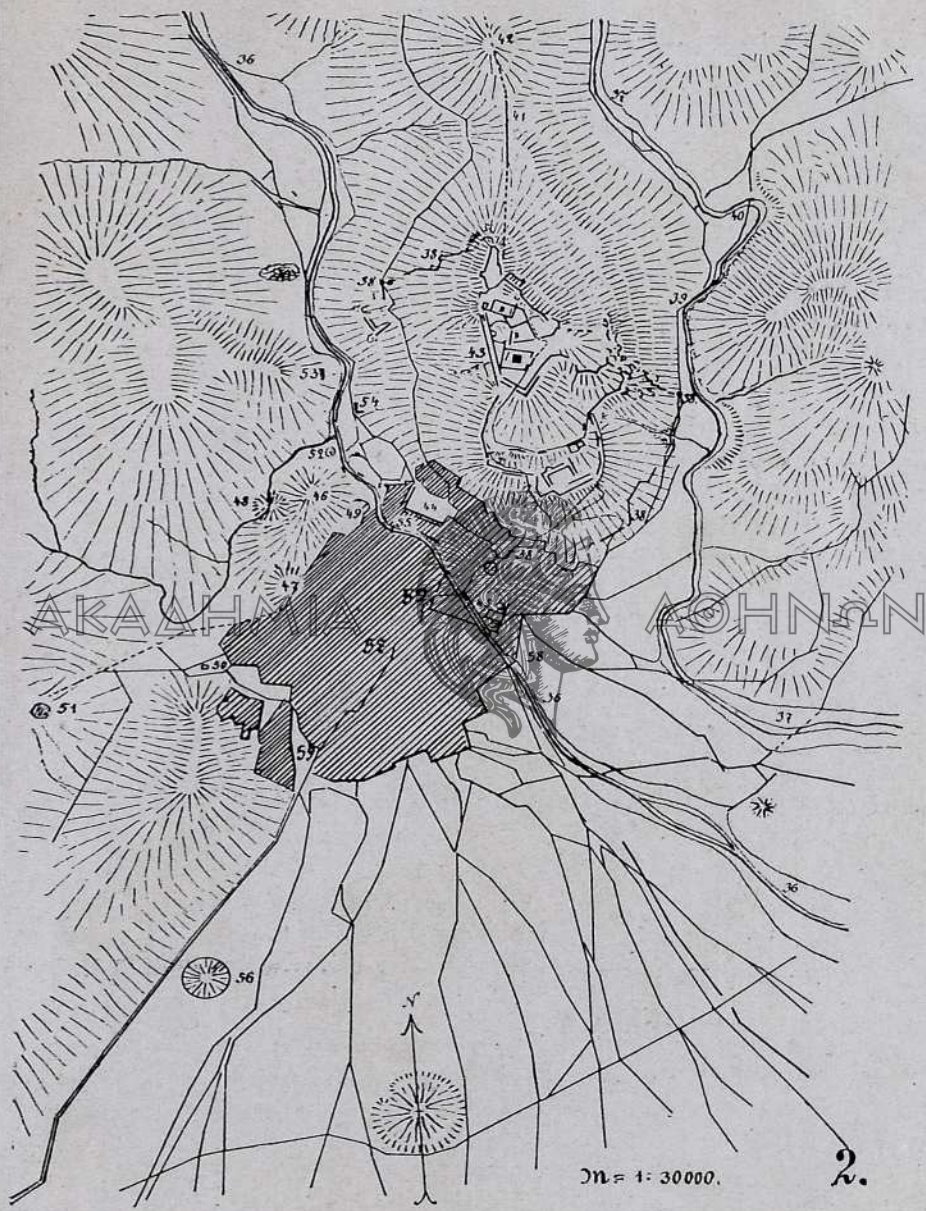

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

1.

Μ = 1:10000.

Мн = 1: 30000.

2.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Τὸ Ταξίδιον.

Εἰς Πέργαμον μεταβαίνομεν συνήθως μέσον Σμύρνης ἢ Μυτιλήνης.

Ἐκ Σμύρνης ἀναχωροῦσιν ἀτμόπλοια τῆς ἐγκωρίου συγκοινωνίας δις καθ' ἑβδομάδα εἰς τὸν λιμένα Δίκελι· ἡμέραι ἀναχωρήσεως ἦσαν μέχρι τοῦδε ἡ Τρίτη καὶ ἡ Παρασκευὴ ὥραν 8ην πρὸ μεσημβρίας. Ἐφθάνον δὲ εἰς Δίκελι συνήθως μεταξύ 3ης καὶ 4ης ὥρας μετὰ μεσημβρίας τῆς αὐτῆς ἡμέρας.

Ἐκ Μυτιλήνης τὸ θέρος ἀναχωροῦν ἐσχάτως Τετάρτην καὶ Σάββατον περὶ τὴν 11ην ὥραν πρὸ μεσημβρίας φθάνοντα εἰς Δίκελι περὶ τὴν 1 μετὰ μεσημβρίας.

Ἐν Δίκελι εὐρίσκονται ἄμαξα διὰ Πέργαμον ὁλόκληρος ἄμαξα στοιχίζει 3 μετρητιέδες, πρὸς μόνῃ θέσις 1 μετρητιέ. Ὅμοίως δὲ καὶ ἐν Περγάμῳ εὐρίσκονται ἄμαξαι διὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς Δίκελι ἐπὶ τῷ αὐτῷ ἀγωγίῳ. Οἱ ἵπποι δύνανται νὰ ἀκολουθήσωσι καὶ ἰδιαιτέραν ἀτραπὸν.

Ἐκ Δίκελι ἀναχωροῦσι τὸ θέρος τὰ κατὰ Τετάρτην καὶ Σάββατον περὶ τὴν 1ην ὥραν φθάνοντα ἀτμόπλοια ἀμέσως διὰ Σμύρνην, ὅπου φθάνουσι τὴν αὐτὴν ἑσπέραν· τὰ δὲ κατὰ Τρίτην καὶ Παρασκευὴν μετὰ μεσημβρίας φθάνοντα ἀναχωροῦσιν εἰς Μυτιλήνην ἀμέσως, ὅπου φθάνουσιν ἐντὸς δύο ὡρῶν.

Ἐκ Σμύρνης δύναται τις νὰ μεταβῆ καὶ διὰ ξηρᾶς εἰς Πέργαμον, ἀναχωρῶν διὰ τοῦ καθ' ἡμέραν ἐκ Σμύρνης πρὸ μεσημβρίας εἰς Σῶμα ταξειδεύοντος σιδηροδρόμου. Ἐκεῖθεν

ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ φθάσῃ τις εἰς Πέργαμον νύκτα, ταξειδεύων μὲ ἄμαξαν ἐπὶ πέντε ὥρας, διανυκτερεύει εἰς τὸ χάνι παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν, ὅπου ὅμως οἱ καλομαθημένοι ταξειδιῶται δὲν θὰ μείνωσι πολὺ εὐχαριστημένοι. Εἰς Πέργαμον φθάνει τις τοιουτοτρόπως τὴν ἐπομένην ἡμέραν. Ἡ ἄμαξα στοιχίζει 4 μετσητιέδες, τὴν δὲ νύκτα 5.

Εἰς τὴν ἐκ Περγάμου διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐπιστροφὴν πρέπει νὰ προφθάσῃ τις τὸν ἐκ Σῶμα πρῶτ' εἰς Σμύρνην ἀναχωροῦντα σιδηρόδρομον, εἴτε ταξειδεύων ἐφ' ἁμάξης τὴν νύκτα, εἴτε διανυκτερεύων εἰς τὸ χάνι τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Σῶμα.

Ἐν Περγάμῳ εὐρίσκει τις κατάλυμα καὶ τροφὴν εἰς καλὸν διὰ τὸν τόπον ξενοδοχεῖον, τὸ "Ξενοδοχεῖον τῆς Ἀκροπόλεως". Εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν εὐρίσκειται καὶ τὸ ἀργυραμοιβεῖον τοῦ κ. Σοφριανοῦ καὶ τὸ γραφεῖον τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Δημητρίου Τσολαζίδου (ἴδε σελ. 19).

Ἴππους πρὸς περιόδευσιν εἰσιστάει τις ἐν Περγάμῳ τὸ ἀγώγιον εἶνε περίπου 1 μετσητιές δι' ὅλην τὴν ἡμέραν.

Ἡ τιμὴ τῶν νομισμάτων εἶνε ὡς ἐν Σμύρνη· ὁ μετσητιές εἶνε τὸ $\frac{1}{3}$ τῆς τουρκικῆς λίρας, ἰσοδυναμῶν πρὸς 33 γρόσια· ἡ λίρα ἔχει 178 γρόσια (ὄχι χρυσᾶ).

Ἡ Πέργαμος ἔχει ἐν γένει κλίμα ὑγιεινόν· μόνον ἕνεκα τοῦ ἐλώδους πυρετοῦ πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τις τὸ ὑπαιθρον ἐν καιρῷ νυκτὸς κατὰ τὸ θέρος. Ἡ ἀσφάλεια ἐντὸς τῆς Περγάμου καὶ περὶ αὐτὴν, διὰ τοὺς Εὐρωπαίους μάλιστα ταξειδιώτας, εἶνε πλήρης.

Ἡ νῦν πόλις.

Ἡ νῦν πόλις Μπέργαμα ἢ Πέργαμος ἔχει εἰκοσακισχιλίους περίπου κατοίκους (Τούρκους, Ἑλληνας, Ἀρμενίους καὶ Ἰουδαίους), ἔδρα οὖσα καϊμακάμη, ὑποκειμένη* εἰς τὸ βιλαέτιον Ἀϊδινίου.

Τὰ ἀξιοθέατα αὐτῆς εἶνε τοπία τινὰ γραφικώτατα καὶ ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα. Ἐξαιρέτος θεά εἶνε ἡ ἐκ τοῦ Μοσλουκ-κιοπρου (ἦτοι ἐκ τῆς ὑπεραῶ τῶν ἀψίδων τοῦ ποταμοῦ γεφύρας πλησίον τῆς λεγομένης βασιλικῆς) (ἴδε σχέδ. II 45), ἡ τοῦ Μπακισεβάν-πασά (ἦτοι τοῦ λαχανοπασάου) (57), ἡ τοῦ ὀθωμανικοῦ τεμένουσ Ἀπλατζιλιάρτζιαμισὶ παρὰ τὸ ῥωμαϊκὸν θέατρον, ἡ ἐκ τοῦ Οὔτς-κεμέρ-κιοπρου (ἦτοι τῆς γεφύρας τῶν τριῶν ἀψίδων) (58), ἡ ἐκ τοῦ ἐκκοκκιστικοῦ ἐργοστασίου τοῦ βάμβακος πρὸς τὴν λεγομένην βασιλικὴν καὶ τὴν ἀκρόπολιν· τὰ λοιπὰ θὰ ἀναφέρωμεν περιγράφοντες τὰ ἀρχαῖα ἐρεῖπια. Τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ παζαρίου (59) συνιστῶμεν ἰδίως κατὰ τὴν Δευτέραν, ἡμέραν ἀγορᾶς.

Ἱστορικά.

Ἡ Πέργαμος καταλαμβάνει περιφανὲς ὄνομα ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἰς χρόνους ὑστέρους.

Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ τρίτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἦτο ἀσήμαντος ἔτι, ἀπλῆ πρωτεύουσα τῆς παρακειμένης χώρας.

Ἡ ὀχυρωμένη πόλις κατελάμβανε τότε μόνον τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, εἰς ταύτην δὲ μετέφερε πρὸς ἀσφάλειαν σημαντικὸν θησαυρὸν εἰς τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὁ βασιλεὺς Λυσίμαχος, καταλιπὼν φρούραρχον Φιλέταιρόν τινα. Κατὰ τοὺς ταραχώδεις ἐκείνους καιροὺς κατώρθωσεν οὗτος νὰ διατηρήσῃ ἐνταῦθα τὴν θέσιν του καὶ τέλος νὰ κατασταθῇ ἀνεξάρτητος, διάδοχον καταλιπὼν τὸν ἐξ ἀδελφοῦ ἀνεψιὸν Εὐμένη Α' (263—241 πρὸ Χρ.), ὃν διεδέχθη ὁ Ἀτταλος Α' (241—197 πρὸ Χρ.), ὅστις, πολεμῶν κατὰ τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς μισθοφορούντων Γαλατῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐστερέωσε τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, περιβληθεὶς καὶ τὸ βασιρικὸν διάδημα. Ἐπ' αὐτοῦ πιθανῶς ἐπέξειάθη χαμηλότερον μέχρι τοῦ ἡμίσεος ὕψους τοῦ βουνοῦ ὁ περιβόλος τῆς πόλεως (σελ. 22).

Ὅτε κατὰ τὸν δευτέρου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα πάντα τὰ παρὰ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν κράτη διηρέθησαν εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, ὁ Ἀτταλὸς συνετάχθη πρὸς τὴν Ρώμην κατὰ τῶν φίλων τῶν Καρχηδονίων, πρὸς ταύτην δὲ συμμαχῶν ὁ διάδοχος αὐτοῦ Εὐμένης Β' (197—159 πρὸ Χρ.) ἐξέτεινε σπουδαίως τὸ πέργαμινὸν κράτος τὰ ὄρια. Ἡ πόλις κατέστη πρωτεύουσα πάσης σχεδὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, περιβληθεῖσα δι' ἰσχυροτάτων τειχῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων συμπεριελήφθη ἅπαν τὸ βουνὸν μέχρι τῶν (χειμαρῶδων) ποταμῶν Σελινοῦντος καὶ Κητείου.

Μετὰ τὸν Εὐμένην ἐβασίλευσαν ὁ Ἀτταλὸς Β' (159—138 πρὸ Χρ.) καὶ ὁ Ἀτταλὸς Γ' (138—133 πρὸ Χρ.). Κατόπιν ἀπεροφήθη καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ πόλις ὑπὸ τῆς ὀρμαικῆς κοσμοκρατορίας, κατὰ τοὺς εἰρηνικοὺς δὲ χρόνους αὐτῆς ἐξετάθη ἡ Πέργαμος πρὸς τὴν πεδιάδα, ἰδίως πέραν τοῦ Σελινοῦντος, εὐρύτερον καὶ τῆς σημερινῆς τουρκικῆς πόλεως.

Περὶ τῶν περιπετειῶν τῆς παρακμῆς τῆς πόλεως κατὰ τοὺς βυζαντηνοὺς καὶ τουρκικοὺς χρόνους ἔλλιπεις εἶνε αἱ εἰδήσεις. Τοῦτο μόνον ἀρκοῦμεθα νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ μὲν ἀρχαιοτάτη ἐπὶ τοῦ βουνοῦ πόλις, μεταβάλλουσα μορφήν, περιοριζέτο ὄλονεν εἰς στενώτερα ὄρια, ἕως οὗ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἔπαισεν οἰκουμένη, ἡ δὲ κάτω πόλις ἐκ τῶν ἔρειπίων ἀνεγεννήθη πάλιν καὶ ἤνθησεν ὀπωδῆποτε. Ἐν ἐκ τῶν ὄχρωμάτων ἐκείνων, ὅπισθεν τῶν ὁποίων ἐζήτουν προστασίαν οἱ κάτοικοι τῆς ἄνω πόλεως, εἶνε τὸ μέγα ἐν σπουδῇ κατεσκευασμένον τεῖχος, ὅπερ ἀνηγέρθη, ὡς φαίνεται, πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν τότε ἐπιδρομῶν περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μετὰ Χριστὸν χιλιετηρίδος. Πρὸς τοῦτο ἐρησιμοποιήθησαν κυρίως λίθοι ἐκ τῶν ἀρχαίων μεγαλοπρεπῶν κτιρίων, κεκρυμμένοι μαινάντες κατὰ τὸ πλείστον ἐν τῷ τείχει, μέχρις οὗ εἰς φῶς ἐξήχθησαν κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἡρώσεων ἀνασκαφῆν.

Εἰς τὴν ἀνασκαφῆν ταύτην τὴν ποσὴν ἀφορμὴν ἔδωκε δῶρόν τι τοῦ Καρόλου Χούμαν (Hamann), ἀποστείλαντος τὸ 1873 εἰς Βερολῖνον τὰ πρῶτα τεμάχια μεγάλων ἐξεχόντων ἀναγλύφων ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Περγάμου. Κατόπιν ἐγκρίσει τῆς αὐτοκρατορικῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καὶ τελευταῖον τῇ συμπράξει τῆς γενικῆς διευθύνσεως τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μουσείου ἤρχισεν ἡ κανονικὴ τῶν ἔρειπίων ἐξερεύνησις. Ταύτην διεξήγαγεν ἐπιτυχῶς ὁ Κάρολος Χούμαν ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τῆς διευθύνσεως τῶν ἐν Βερολίῳ βασιλικῶν μουσείων ἀπὸ τοῦ 1878 μετὰ διακοπῶν μέχρι τοῦ 1886 τῇ συμπράξει καὶ πολλῶν ἄλλων, ἐξ ὧν ὁ Ριχάρδος Βὼν (Bohn) ἰδίως μετέσχε τῆς ἐργασίας διαρκῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς. Ἀργότερον συνεχίσθη πάλιν πολλαχῶς ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα. Τὸ 1898

κατήρτισε τὸ χαρτογραφικὸν σχεδιάσμα τοῦ τόπου ὁ λοχαγὸς Μπέρλετ (Berlet).

Αἱ ἔρευναι αὗται ἔφερον εἰς φῶς σημαντικὰ λείψανα τῆς πρωτεοῦσης τῶν περγαμηνῶν βασιλέων, καθιστῶντα τὸν τόπον ἔτι μᾶλλον ἀξιοθέατον καὶ διδακτικόν, ὅσον καὶ ἂν τὰ πλεῖστα τῶν κινητῶν εὐρημάτων μετεκομίσθησαν ἐντεῦθεν, κατατεθέντα εἰς τὰ μουσεῖα τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλα καὶ ὡς μία τῶν ἑπτὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐκκλησιῶν τῆς Ἀποκαλύψεως ἐλκύει οὐχ ἦττον ἢ πόλις τὸν ἐπισκέπτην.

Τρεῖς Περιοδεῖται.

Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁ ἐπισκέπτης διαθέτει τρεῖς ἡμέρας ἐν Περγάμῳ, διαιροῦμεν εἰς τοῖα μέρη τὰ ἀξιοθέατα αὐτῆς. Ἐὰν ὁ χρόνος ἐπιίγῃ, δυνατὰ τις ἕκαστον αὐτῶν νὰ περιοδεύσῃ καὶ ἐντὸς ἡμισείας ἡμέρας. Ὅστις πολὺν βιάζεται, ἄς προτιμήσῃ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς ἀκροπόλεως (III).

I. Ἐκδρομὴ εἰς τὰς κοιλάδας τῶν ποταμῶν.

(Σχέδιον II)

Ἡ δυτικωτάτη τῶν δύο ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολὰς ἐκτεινομένων κοιλάδων εἶνε καὶ ἡ μεγίστη, μεγαλύτερος δὲ τῶν ἄλλων εἶνε καὶ ὁ ποταμὸς αὐτῆς. Σήμερον καλεῖται οὗτος Μπέργαμα - τσαΐ ἀνωτέρω τῆς πόλεως, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ πόλει Μποκλουκτσὲ (ἀπόθεις ἀκαθαρσιῶν!)· τὸ ἀρχαῖόν του ὄνομα ἦτο Σελινοῦς (36). Ἡ ἀνατολικὴ κοιλὰς εἶνε στενωτέρα, ἐγγὺς δὲ τῆς ἀκροπόλεως καὶ βραχῶ-

δης ποταμὸς αὐτῆς εἶνε τὸ Καστέλλ-τσαί, ὁ Κήτειος τῶν ἀρχαίων (37). Ἀμφότερα τὰ ρεύματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν χειμῶνα ἐξογκοῦνται πολύ, ἐνῶ κατὰ τὸ θέρος σχεδὸν ἐντελῶς στειρεύουσι, συμβάλλουσι μόλις κατὰ τὸ ἀντίπεραν ἄκρον τῆς πεδιάδος εἰς τὸν κύριον ποταμόν, τὸν Μπακιρ-τσαί, ἦτοι τὸν Κάϊκον τῶν ἀρχαίων, ὅστις διὰ τοῦ ἀμμοχώστου στόματος ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν μεταξὺ τοῦ ὄρμου Κλίσσε-κιόϊ (Ἐλαίας, τοῦ ἀρχαίου ἐπινείου τῆς Περγάμου) καὶ τῆς πολίχνης Τσιανταρλικ (Πιτάνης).

Πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν δύο κοιλάδων καὶ τῶν ὄπισθεν τῆς ἀκροπόλεως ἀρχαίων ὑδραγωγείων ἀνερχόμεθα ἐκ δυσμῶν παρὰ τὸν Κήτειον. Ἡ ὁδὸς φέρεται ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης, κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων λειψάνων τοῦ ἐπὶ Εὐμένους Β' περιβόλου τῆς πόλεως ἢ παρ' αὐτὰ ταῦτα περαιτέρω παρὰ τὴν ὁδὸν βραίνει ὁ δι' ἀσβεστοτοίχων κτισμένος θυετός ῥωμαϊκὸς ὑδραγωγεῖος, ὅπερ ἀπωτέρω ἐν τῇ κοιλάδι διέρχεται τὸν ποταμόν ἐπὶ ἀψίδος ἢ πηγῆ αὐτοῦ εἶνε παρὰ τῇ Σῶμα. Περαιτέρω εὐρίσκομεν λαίνας τινάς, ἐνθα ἀναβλύζει τὸ ὠραῖον πόσιμον ὕδωρ τοῦ ἁγίου Στρατηγού (39)· ἡ ἀρχαία κρήνη κεῖται ὀλίγον ὑψηλότερα τῆς σημερινῆς. Εἰς τὸ σημεῖον ὅπου διχάζεται ἡ κοιλὰς βλέπομεν κατόπιν τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Καστελλιανῆς (40)· ἀλλ' ἀφήνομεν τὴν πρὸς αὐτὴν κάτω φέρουσαν ὁδὸν καὶ στρεφόμεθα πρὸς ἄριστέρα, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸ διάσελον, ὅπερ συνδέει τὴν ἀκρόπολιν πρὸς τὰ βορείως κείμενα βουνά. Εἰς ἀμφότερα τὰ πλάγια τοῦ διασέλου τούτου σώζονται ἐρείπια ἀψίδων ῥωμαϊκῶν ὑδραγωγείων (41)· ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ (42) καὶ ἐπὶ τοῦ βορείου ἐγγὺς ὑψώματος ἀνεσκάφησαν δύο ὀγκόλιθοι διάτρητοι, σημεῖα ὑδραγωγείου τῆς ἐποχῆς τῶν περγαμηνῶν βασιλέων

τὸ ὕδωρ αὐτοῦ ἐφέρετο ὑπογείως διὰ μεταλλίνων σωλήνων μέχρι τοῦ ὕψους τῆς ἀκροπόλεως (ἴδε σελ. 30). Ἡ πίεσις ἀνεβίβαζεν ἐνταῦθα τὸ ὕδωρ εἰς ὕψος ὑπὲρ 150 μέτρων ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ βαθυτάτου τῶν μνημονευθέντων πλαγιῶν· τοῦτο εἶνε τὸ μέγιστον εἰς ἡμᾶς γνωστὸν τοιοῦτου εἴδους τεχνικὸν ἔργον τῆς ἑλληνο-ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος. Τὴν γνώσιν δὲ ταύτην ὀφείλομεν εἰς τὸν κατ' ἐντολήν τῆς βερολινείου ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν ἐρευνήσαντα τὸ κατασκευάσμα Φρ. Γκραϊμπερ (Fr. Gräber), καὶ εἰς τὸν αὐθις ἐν ἔτει 1896 ἐξετάσαντα αὐτὸ Κάρολον Γκίμπλερ (Carl Giebler), ὅστις ἀνεῦρε καὶ τὴν πηγὴν τοῦ ὑδραγωγείου πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ βουνὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου (τουρκιστὶ Σουτζιάκ) εἰς ὕψος ὀλίγον τι ἀνώτερον τῆς ἀκροπόλεως. Τὸ σύστημα τῶν ῥωμαϊκῶν ὑδραγωγείων ἠρεύνθησαν μετὰ τὸν Γκραϊμπερ ὁ Εὐνόστος Φαβρίκιος (Ernst Fabrickius) καὶ λεπτομερῶς ἐν ἔτει 1898 ὁ Κάρολος Schuchhardt, ὅστις ἤδη ἐν ἔτει 1886 εἶχε καταδείξῃ ὅτι τὸ ὕδωρ ἐφέρετο ἐκ τοῦ ὄρους Μαδάρα. Ὅσο δὲ βορειότερον ἀκολουθοῦμεν τὰ ὑδραγωγεῖα, τόσο καλλίτερον περιλαμβάνομεν διὰ τοῦ βλέμματος τὴν ἀκρόπολιν καὶ τόσο ὠραιότερα γίνεται ἡ θέα αὐτῆς, ἀνυψουμένης μετὰ τῶν δύο κοιλάδων τῶν ποταμίων ἐκ τῆς πεδιάδος τοῦ Καΐκου.

Ὅστις ἡμίσειαν μόνον ἡμέραν ἔχει νὰ διαθέσῃ πρὸς ταύτην τὴν ἐκδρομὴν, ἅς ἐπιστρέψῃ διὰ τοῦ μονοπατίου, ὅπερ φέρει κάτωθεν τοῦ μεγαλειτέρου ῥωμαϊκοῦ ὑδραγωγείου πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Σελινοῦντος περὶ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς ἀκροπόλεως, διατέμνον σπουδαῖα λείψανα τῶν Εὐμενείων τειχῶν τῆς πόλεως (38) καὶ διευθυνόμενον κάτωθεν τοῦ κολοσσαίου σωροῦ τῶν χωμάτων, ἅτινα ἐξήχθησαν ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς ἀκροπόλεως. Εἰς τὴν πόλιν

φθάνομεν ἐκ τοῦ μέρους, ὅπερ ὀνομάζεται Γουρνέλλια (44). Ἰδε σελ. 18.

Ἄλλ' ἀξιζει τὸν κόπον νὰ παρατείνῃ ὁ ἐπισκέπτης τὴν ἐκδρομὴν, ἀκολουθῶν τὴν μνημονευθεῖσαν πρὸς ἀνατολὰς ὁδὸν κατὰ μῆκος τοῦ ὑδραγωγείου βορείως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἣτις κεῖται πλησίον πηγῆς ἐντὸς πευκοφύτου κοιλάδος. Πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς μνημονευθείσης πηγῆς τοῦ διὰ πίεσεως ἀνυψουμένου ὕδατος ἀφήνομεν τὴν πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ ἁγίου Γεωργίου κάμπτουςαν ὁδὸν παρὰ τὴν κρήνην Ἀκ-τσεσμέ καὶ στρεφόμεθα πρὸς τὰριστερά. Κατόπιν ἐπιστρέφοντες διὰ τοῦ αὐτοῦ μονοπατίου, δυνάμεθα νὰ γενθῶμεν (τροπὴν πρέπει νὰ παραλάβη τις μεθ' ἑαυτοῦ) παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὑπὸ τὴν μεγάλην πλάτανον ἢ ὁδὸς φερεῖ ἔπειτα πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν κατωφέρειαν πρὸς τὸ στενὸν Καποῦ-καγιά. Περαιτέρω ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Σελινούντος ἐπιανερχόμεθα εἰς τὴν Πέργαμον· εἰς τὴν ἐκδρομὴν ταυτὴν προτιμότερον εἶνε νὰ παραλάβωμεν ὁδηγόν.

II. Τὰ εἰρηπία τῆς κάτω πόλεως καὶ τῶν πέριξ.

(Σχέδιον II)

Τὸ περιφανέστατον διὰ τὸ μέγεθος κτίριον τῆς Περγάμου εἶνε ἡ λεγομένη Κιζιλ-ἄβλι (ἦτοι ἐρυθρὰ στοὰ) (45)· ὀνομάζεται συνήθως βασιλική, ἀλλὰ νῦν παραδέχονται ὅτι ἦτο βαλανεῖον (θέρμαι ῥωμαϊκαί). Σύγκειται ἐξ ἐπιμήκους διαμερίσματος καὶ ἐκ στρογγύλου θολωτοῦ ἑκατέρωθεν, ὧν τὸ ἕτερον σήμερον εἶνε ναΐδιον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Τὸ ὅλον περιεβάλλετο ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς κατασκευάσματος ἔτι περαιτέρω ἐκτεινομένου, ἐξ οὗ διεσώθησαν αἱ ἐπὶ τοῦ

Σελινοῦντος ἀψίδες, αἵτινες ἐχρησίμευον πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ χώρου τοῦ κτιρίου, ὡς καὶ σημαντικὰ μέρη τοῦ περιβόλου αὐτοῦ ἰδίως κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Ἄγορᾶς. Τὸ κύριον οἰκοδόμημα σύγκειται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ πλίνθων ὀπτῶν καὶ παρεντεθειμένων στρώσεων μαρμάρου, ὃ δὲ περίβολος ἐκ μικρῶν ῥομβοειδῶν λίθων καὶ αἱ ἀψίδες αἰ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ κατὰ μέτωπον ἐκατέρωθεν ἐκ κολοσσιαίων ὀρθογωνίων λίθων καὶ ἔσθθεν ἐκ μικρολίθων. Πάντα εἶνε ἔργα τῶν αὐτοκρατορικῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Τρία ἄλλα ῥωμαϊκὰ ἐρεῖπια περιβάλλουσι τὰ ὑψώματα τοῦ τουρκικοῦ Μεγάλου νεκροταφείου (Κοτζιὰ - μεζαρλίκ) (46) πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως. Ταῦτα εἶνε τὰ ἐρεῖπια τοῦ θεάτρου (47), τοῦ ἀμφιθεάτρου (48) καὶ τοῦ ἵπποδρομίου (49)· τὰ τοῦ τελευταίου τούτου εἶνε ἐντελῶς ἀσπῆματα.

Ἐκ τῆς Κιζιὰ - ἀβλί διευθυνόμεθα κατὰ πρῶτον πρὸς τὸ θέατρον (47). Τὸ κολόν τοῦ θεάτρου διακρίνεται ἔτι κατὰ τὴν κλιτὸν τοῦ βουνοῦ· ἐκ τοῦ κτίσματος δὲ σώζεται ἔτι τόξον ἐπὶ δύο ἐρεισμάτων, ὀνομαζόμενον Βαράν - καποῦ (ἦτοι κρημνισμένη πύλη). Ἐντεῦθεν ἐξόχως ὠραία εἶνε ἡ θέα πρὸς τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὴν κάτω πόλιν.

Ἐκ τοῦ θεάτρου μεταβαίνομεν περὶ ἢ ἐφ' ἵππου ἔμπροσθεν τοῦ τουρκικοῦ στρατῶνος (50) πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ (51), ὅστις μεγάλην μὲν φήμην ἔχαιρεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, σήμερον ὅμως ὀλίγιστα λείψανα σώζει. Ὅτε κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἐπεξετάθη ἐνταῦθα λαμπρὰ τῆς πόλεως συνοικία, ἢ πρὸς τὸ Ἀσκληπιεῖον ὁδὸς ἀπέκτησεν ὑπεράνωθεν ἑαυτῆς κτίσμα στηριζόμενον ἐπὶ ἐρεισμάτων, ὅπως περίπου σήμερον εἶνε ἢ ἐν Βονωνία (Bologna) πρὸς τὴν Madonna di S. Luca φέρουσα ὁδὸς· κατὰ μῆκος τῆς

όδοῦ σώζονται ἔτι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τῶν ἐρεισμάτων τούτων λείψανα. Ἐντὸς ἐνὸς τετάρτου περίπου τῆς ὥρας φθάνομεν εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ ἱεροῦ, ἐν οἷς ἀναγνωρίζομεν στρογγύλον κτίριον ἀγνώστου προορισμοῦ. Ὁ χώρος οὗτος δὲν ἠρευνήθη ἔτι. Τὸ ἀρχαῖον λουτρὸν ἐνθυμίζει νέα ὄλως διόλου δεξαμενὴ καλοῦ ὕδατος, κειμένη ἐν τῷ παρακειμένῳ κήπῳ. Πρὸς δυσμὰς κατὰ τὴν κλιτὴν τοῦ βουνοῦ βλέπομεν καταροάκτην ὑδραγωγείου ἀρχαίου, διοχετεύοντος σήμερον ἔτι τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πάλιν ἐκ τοῦ Γκεικλι-δὰγ (βουνοῦ ἐλάφου). Ἐκ τοῦ παρὰ τὸν καταροάκτην τοῦτον τόπου ἡ θέα εἶνε ὠραία.

Ἐπανερχόμενοι ἐκ τοῦ Ἀσκληπείου, διευθυνόμεθα διὰ τοῦ ἀμφιθεάτρου (48), τοῦ ὁποῦ πολὺ σπουδαῖα λείψανα σώζονται ἐν τῇ κοιλάδι ὀπισθεν τοῦ Μεγάλου νεκροταφείου. Ὑπὸ τὴν κοιλίστραν εἰσάγεται ἡ καταροή τοῦ ποταμοῦ κοίτη, ἐξ οὗ καὶ τὸ σημεῖον τῶν ἐρειπίων ὄνομα Γκιούν-γκιορμὲς (ἡ ἡμέρα δὲν τὸ βλέπει).

Ἐξερχόμενοι ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ ἀμφιθεάτρου πρὸς τὸν Σελινοῦντα βλέπομεν βράχον κόγχας ἔχοντα ἀρχαίας, τὸν λεγόμενον Μερὰκ-τασὶ (λίθος θλίψεως) (52).

Ἐτι περαιτέρω ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Σελινοῦντος καὶ παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην κεῖται ἐρείπιον τῶν ὑστέρων ὄωμαϊκῶν χρόνων (53)· εἰς τὸ τεῖχος αὐτοῦ σώζονται λείψανα ἐπιγραφῆς, ἧς τὰ γράμματα ἀποτελοῦσι πλίνθοι. Ἄλλο ὄωμαϊκὸν ἐρείπιον (54) ἐκ μεγάλων ὀρθογωνίων λίθων κεῖται ὀλίγον κατωτέρω καὶ ἀντικρὺ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην. Ἐτι κατωτέρω, παρὰ τὸν ποταμὸν ἐπιστρέφοντες, φθάνομεν διὰ τῆς γεφύρας Οὐλοῦ-κιοπροῦ εἰς τὸ Οὐλοῦ-τζιαμί (μέγα τζιαμίον) (55), κτισθὲν ἐν ἔτει 801 τῆς Ἐγίρας (1398/99 μετὰ Χριστὸν) ὑπὸ Βαγεζίτ υἱοῦ τοῦ

Μουράτ, ἀξιοθέατον ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ αὐτοῦ ἀπλότητι μικρά τινα μόνον αὐτοῦ μέρη φέρουσι κοσμήματα.

Ἐκ τοῦ τζιαμίου τούτου ἀνερχόμενοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν συνοικίαν, φθάνομεν εἰς τὰ Γουρνέλλια (44) εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως. Ἐκτεταμένα καμάραι, ὧν οἱ κατὰ τὸ πλεῖστον καλῶς σωζόμενοι χώροι χρησιμεύουσι σήμερον ὡς ἀποθήκαι, ὑποβαστάζουσιν ἀνδερρον, ὅπερ κατὰ τὸ πλεῖστον εἶνε ἀνοικτὴ πλατεῖα. Κατὰ τὸ πρόσθιον αὐτοῦ ἄκρον κεῖται μέγα ἑλληνικὸν καφενεῖον· ἐντεῦθεν ἀπολαμβάνει τις ὠραίαν ἐπὶ τῆς πόλεως θέαν.

Εἰς τὰ περίξ τῆς κάτω πόλεως τὴν προσοχὴν ἐλκύουσι μεγάλοι τεχνητοὶ τύμβοι τῶν χρόνων τῶν βασιλέων. Ἐπισκέψεως ἄξιος εἶνε εἰς ἰδίως ἐξ αὐτῶν, ὁ Μάλ-τεπέ (λόφος θησαυροῦ) (56), παλαιστάτα τῆς πρὸς τὸ Δίκελι λεωφόρου. Διακρίνεται ἔτι ὁ οὐχὶ ὑψηλὸς περιβόλος ὁ περικύβητον τὴν ῥίζαν τοῦ τύμβου. Εἰς τὴν βορειαν πλευρὰν προσπίπτει εἶνε ὁ ἐντὸς τοῦ τύμβου θάλαμος ὁ περιέχων τὸν τάφον. Ἐρποντες διερχόμεθα κατ' ἀρχὰς μικρὸν τι διάστημα καταχωσθέν, εἶτα δὲ διὰ μεγάλου ὁρόμου φθάνομεν εἰς τὸν πλαγίον χώρον, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου κεῖνται τρεῖς θάλαμοι ὁ εἰς παρὰ τὸν ἄλλον. Πάντα ταῦτα εἶνε κάλλιστα τετειχισμένα διὰ λίθων ὀρθογωνίων, τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς ἀποτελουμένης ἐκ λίθων κοινῶν μετ' ἀμμοκονίας, καὶ θολωτά. Εἰς ἐπίσκεψιν αὐτῶν πρέπει νὰ φέρῃ τις φῶς.

Ἐκ τοῦ Μάλ-τεπέ διενθνόμενοι πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν φθάνομεν ἐντὸς ἡμισείας ὥρας εἰς Ταμπάκ-λούτζια (λουτρὸν τῶν βυρσοδεψῶν). Θερμὴ πηγὴ μετεσκευάσθη ἐκεῖ ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἰς λουτρόν, τοῦ ὁποίου οἱ στερεοὶ ἐξ ὀρθογωνίων λίθων τοῖχοι φαίνονται ἔτι ὑπὸ τὸ ἄνωθεν ἐποικοδομηθὲν τουρκικὸν κτίσμα.

Ἐντεῦθεν δυνάμεθα νὰ ἐπιστρέψωμεν διὰ τοῦ Ἀσκληπιείου (51), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὰ περιγραφέντα ἐρεῖπια: Κιζιλ - ἄβλι καὶ τὰ περὶ αὐτὸ (45), Μᾶλ - τεπέ (56), Ταμπὰκ-λούτζια, Ἀσκληπιεῖον (51), θέατρον (47), ἀμφιθέατρον (48), Μερὰκ - τασὶ (52) καὶ τὰ λοιπὰ ἐρεῖπια ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Σελινοῦντος (53. 54), μέγα τζιαμίον (55) Γουρνέλλια (44). Ἐάν τις μάλιστα εἶνε ἔφιππος καὶ εἶνε βιαστικός, ἀρκεῖ ἡμίσεια ἡμέρα πρὸς τοῦτο. Ἄλλ' ὅταν ἔχη τις εἰς τὴν διάθεσίν του ὀλόκληρον ἡμέραν, προτιμότερον εἶνε ν' ἀναπαυθῇ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸν καταροάκτιν τοῦ ὕδραγωγείου ὑπερθεν τοῦ Ἀσκληπιείου.

Ἐν τῇ κάτω πόλει σώζονται πολλά ἔτι λείψανα ῥωμαϊκῶν κτιρίων, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα εἶνε ἠττον σπουδαῖα ἢ δυσπροσιτότερα τῶν εἰρημένων.

Ἀξίζει μίαν ἐπίσκεψιν καὶ ἡ μισρὰ συλλογὴ ἀρχαιοτήτων ἢ ἐν τῷ διοικητηρίῳ (κονάκ) τῷ κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἀπὸ Δίκελι. Τὴν συλλογὴν ταύτην κατήρτισεν ὁ ὑπὸ τῆς διευθύνσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκρατορικοῦ μουσείου τεταγμένος ἐπιμελητὴς τῶν ἐν Περγάμῳ ἀρχαιοτήτων κ. Δημήτριος Τσολακίδης.

III. Τὰ ἐρεῖπια τῆς ἀκροπόλεως.

(Σχέδιον I)

Συνήθως προτιμᾶται τῶν συντομωτέρων ἀτραπῶν ἢ ἀρχαία ἔτι πλακόστρωτος κυρία ὁδός, εἰς ἣν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς συνοικίας φθάνει τις ἢ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Θεοδώρων ἢ ἐκ τῆς ἐξωβρύσεως, κειμένης κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κητείου. Ἡρέμα ἀνερχομένη

φέρει εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Μεταξὺ τῆς εἰρημένης ἐκκλησίας καὶ τῆς ἔξωβρούσεως, ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ἄρμενιοκοῦ νεκροταφείου, ἔκειτο ἡ κυρία πύλη τῆς ἐπὶ τῶν βασιλέων πόλεως (1).

Διὰ τῆς πύλης ταύτης, τῆς ὁποίας τὰ σημαντικὰ σωζόμενα λείψανα ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1900 ἐπανάληψιν τῶν ἀνασκαφῶν ὑπὸ τοῦ γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου καὶ τὴν ὁποίαν δύναται τις νὰ ἐπισκεφθῆ ἀδεία τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων (ἴδε σελ. 8), φθάνομεν κατὰ τὴν ἀνωφέρειαν, διερχόμενοι μεταξὺ τοῦ ἄρμενιοκοῦ καὶ ἑλληνικοῦ νεκροταφείου, εἰς τὰ μεγάλα ἐρείπια ἀγορᾶς (2), ἦτις ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν βασιλέων μετὰ τὴν ἐπὶ Εὐμένους ἐπέκτασιν τῆς πόλεως. Τὴν τετραγωνικὴν ἀνοικτὴν αὐτῆς πλατεῖαν, μέγεθος ἔχουσαν περίπου 80 × 50 μέτρων, περιέβαλλε στοὰ διώροφος, ἔξ ἧς διασώθησαν κίονων λείψανα κατὰ τὴν βορρῆαν καὶ δυτικὴν πλευρὰν. Ὀπίσθεν τῆς στοᾶς ἔκειντο ἐργαστήρια. Δύο τοιαῦτα, κείμενα κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν, ἐπεσκευάσθησαν μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ νῦν χρησιμεύουσιν ὡς ἀποθήκη πρὸς φύλαξιν τῶν ἀρχαίων εὐρημάτων. Τὰς κλεῖδας κρατεῖ ὁ ἐπιμελητὴς τῶν ἀρχαιοτήτων. Τὸ μικρὸν τοῦτο μουσεῖον μένει ἀνοικτὸν Παρασκευὴν καὶ Κυριακὴν μετὰ μεσημβρίαν.

Προσωτέρω ἀπαντῶμεν κατὰ πρῶτον τὸ τεῖχος τοῦ περιβόλου, ῥωμαϊκῶν χρόνων, δεικνύον ἐπισκευὰς καὶ προσθήκας ἐκ τῶν βυζαντινῶν καὶ τουρκικῶν χρόνων. Ὑπερθεν τοῦ κατωτέρου μέρους τοῦ τείχους τούτου, ὅπερ τὸ μέτωπον στρέφει πρὸς δυσμὰς καὶ τινὰς ἔχει μεταγενεστέρους πύργους, ἐκτείνεται ἀνδρῶν (3) κατὰ τὸ πλεῖστον ἔτι κατακεχωσμένον, οὗ ἡ πρώτη κατασκευὴ ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν βασιλέων· τοῦναντίον τὰ διὰ δοκιμαστικῆς

ἀπλῶς σκαφῆς ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντα ἐπ' αὐτοῦ ἐρείπια ἀνήκουσιν εἰς κτίριον τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, τὸ γυμνάσιον τῶν νέων. Ἄλλὰ τοὺς πλείστους ἐπισκέπτας δὲν θὰ ἱκανοποιήσῃ ἡ ὄψις τοῦ ἀνδῆρου τούτου.

Ἡ ὁδὸς καταλείπει αὐτὸ ὡς καὶ τὸ τεῖχος τοῦ περιβόλου πρὸς τὰριστερά, ἀνερχομένη πλησιέστατα τούτου πρὸς τὴν κορυφήν. Ἄφοῦ διέλθωμεν παρὰ καμαρωτὴν εἴσοδον (4), ἣτις ἐσχετίζετο πρὸς τὸ γυμνάσιον, οὐχὶ πολὺ ἀπωτέρω παρατηροῦμεν εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν πρὸς τὰριστερὰ τὸ ἐξ ὀρθογωνίων λίθων συγκείμενον κρηπίδωμα τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ (5), ἣτις ἐπομένως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔκειτο ὀλίγον ὑψηλότερα τῆς σημερινῆς. Ἐντεῦθεν προσβλέποντες τὴν κορυφήν, ἔχομεν πρῶτον ἐνώπιον ἡμῶν ἄνω περιζώνουσαν τὸ ἄκρος σειρὰν λευκῶν σωρῶν χωμάτων, κατὰ τὸ ἀνατολικὸν δὲ ἄκρον αὐτῶν τὸ ὑπολειφθὲν μέρος τοῦ βυζαντινοῦ τείχους (18), ἐξ οὗ προῆλθον τὰ πρῶτα ἀνακαλυφθέντα γλυπτὰ τῆς Περγάμου (ἴδε σελ. 11, 26).

Μικρὸν πρὸ τῆς πρώτης πύλης (6) συμπίπτει πάλιν ἡ σημερινὴ ὁδὸς ἐντελῶς πρὸς τὴν ἀρχαίαν πλακόστρωτον. Ἀριστερὰ ἐν τῷ τείχει φαίνεται ἄνοιγμα, δι' οὗ δύναται τις νὰ κατέλθῃ εἰς ἀρχαῖον ἀπόπατον, τῆς ἐκ Πομπηίας γνωστῆς κατασκευῆς. Ἐνδοθεν τῆς πύλης ἡ ὁδὸς κάμπτει ἀποτόμως πρὸς νότον· ἀκολουθοῦντες αὐτὴν ἀπολαμβάνομεν τὴν ἐξ ἀποστάσεως θέαν πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω Καΐκου μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Σῶμα. Καὶ πάλιν δὲ κάμπτει ἡ ὁδὸς καὶ διὴ πρὸς δυσμὰς, διερχομένη κατὰ τὴν καμπὴν δευτέραν πύλην (7), ἣτις ὅμως μόλις διακρίνεται ἐκ τῶν θεμελίων τῆς. Ἡ πύλη αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὸν ὀλίγα μόνον ἔχνη καταλιπόντα περιβόλον (8), ὅστις περιέβαλλε τὴν πόλιν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῶν βασιλέων, πρὶν ἢ ὁ Εὐμένης Β΄

καταβιβάσῃ τὰ τείχη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ (σελ. 10).

Προχωροῦντες ἀμέσως ὀπισθεν τῆς πύλης ταύτης βήματά τινα πρὸς τὰριστερὰ τῆς ὁδοῦ, φθάνομεν εἰς τὰ τείχη μεγάλης τετραγωνικῆς δεξαμενῆς (9), ἣτις ἀρχικῶς ἐσκεπάζετο ὑπὸ θόλου βασταζομένου ὑπὸ ἑννέα στύλων· ἐκ τοῦ ἄκρου τοῦ χώρου τούτου τὸ βλέμμα ἐκτείνεται ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου τοῦ προμνημονευθέντος γυμνασίου καὶ ἐπέκεινα τῆς πόλεως πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ κάτω Καΐκου.

Ἀκολουθοῦντες ἔπειτα ἔτι προσωτέρω τὴν ὁδόν, δυνάμεθα ἐπὶ μικρὸν ν' ἀναπανθῶμεν εἰς τὴν θέσιν, ὅπου αὐτὴ κάμπει πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν ἑγγὺς τῶν ἀριστερόθεν παρακειμένων βράχων (10), οἵτινες ἔχουσιν ὁμαλὰς τὰς κορυφάς· διότι ἐντεῦθεν ἔξαιρετικῶς ὠραία εἶνε ἡ θέα ἐπὶ πάσης σχεδὸν τῆς πόλεως καὶ τῆς πεδιάδος μέχρι τῆς θαλάσσης ὑπὸ τοὺς πόδας μας δὲ ἔχομεν κατακλεισμένον ἀνδῆρον (11), ὑποστηριζόμενον ἐμπροσθεν ὑπὸ ἀναλημμάτων τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλέων. Δοκιμαστικῆ ἀνασκαφῆ ἀπεκάλυψεν ἐνταῦθα τὸ ἐπιστύλιον μικροῦ ἱεροῦ τῆς Δήμητρος. Ἡ θέσις, ἔξ ἧς ἀπολαμβάνομεν τὴν θέαν ταύτην, κεῖται ἐπὶ τῆς γραμμῆς ἐκείνου τοῦ περιβόλου τῶν πρώτων χρόνων τῶν βασιλέων (σελ. 10. 21), κατὰ μῆκος τοῦ ὁποίου ἔνδοθεν ἔφερον ἡμᾶς ἡ ὁδὸς ἐκ τῆς τελευταίας πύλης μέχρις ἐνταῦθα· περαιτέρω δὲ κατὰ τὴν ἀνωφέρειαν κάμπει ἡ ὁδὸς πρὸς τὰ ἔσω καὶ περιστροφομένη κατὰ μικρὸν πρὸς τὰ δεξιὰ ἀνέρχεται ὑψηλότερα. Ὅσῳ δὲ ὑψηλότερα ἀναβαίνομεν, τόσῳ καταφανέστερα γίνονται τὰ ἐρείπια τῆς ἀκροπόλεως ἄνω. Ἀριστερὰ εἰς τὸ ἄκρον φθάνει εἰς τὸ ἰσόπεδον τῆς ὁδοῦ ἡ κορυφὴ τῶν ἐξ ὀρθογωνίων λίθων (12), ἐκ τοῦ σημείου δὲ τούτου ἡ θέα πάλιν εἶνε λίαν ἐλκυστικῆ. Διότι ἐντεῦθεν ὡς οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν τὸ βλέμμα περιλαμ-

βάνει τὰ ἐπὶ τῆς ὑψίστης κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως κείμενα μνημεῖα τῆς Περγάμου.

Ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται καὶ ὁ συνεχῆς χώρος τῶν ἀνασκαφῶν. Πρῶτα φαίνονται τὰ δύο σημερινὰ φυλακεῖα (13, 13). Ὑπεράνω δὲ τείχους ἕξ ὀρθογωνίων λίθων, διευθυνομένου πρὸς τὸ βορειανατολικὸν καὶ ἔμπροσθεν τῶν ὑπολειπομένων θεμελίων διπλῆς σειρᾶς δωματίων, τὰ ὁποῖα κεῖνται κατὰ μῆκος τοῦ τείχους καὶ ἄλλοτε ἔβλεπον πρὸς τὰ ἔνδον, φέρει ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν (14). Δεξιὰ τῆς εἰσόδου κεῖται τὸ πρῶτον φυλακεῖον, ὅπου δύναται τις νὰ ζητήσῃ συνοδόν.

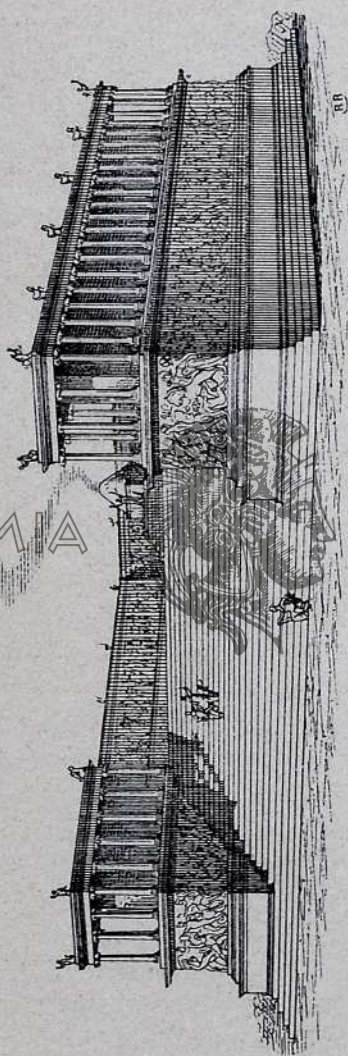
Τὸ πρόσθιον μέρος τῆς ἀγορᾶς εἶνε πλατεῖα, συγκειμένη ἐκ δύο τετραγώνων προσκειμένων ἀλλήλοις κατ' ὀρθὴν γωνίαν. Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ ἑνὸς πρὸς ἄστυ, ἦτοι ἀριστεροῦθεν ἡμῶν, ἔκειτο ὁ ναὸς τοῦ Λιανύσου (15), ἑνὸς τῶν πρωτεύοντων θεῶν τῆς Περγάμου, τὰ περιχώρα τῆς ὁποίας καὶ σήμερον ἔτι παραγοῦσιν ὠραιοτάτας σταφυλάς. Τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου πιθανώτατον τοῦλάχιστον εἶνε τὸ ὄνομα, διακρίνονται διὰ τῶν εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας προσφάτως στηθέντων σπονδύλων. Εἰς δὲ τὸ ἄκρον τοῦ ἄλλου πρὸς βορρᾶν ἐκτεινομένου τετραγώνου ἔκειτο μικρόν τι, ἀγνώστου ὀνομασίας μνημεῖον· ἐκ τοῦ βάθρου (16) αὐτοῦ, ὅπερ κοσμεῖται δι' ὠραίας κορωνίδος, μικρὸν μόνον μέρος κεῖται ἔτι κατὰ χώραν. Τὸ περίφραγμα τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ τοῦ φυλακεῖου πρὸς τὰ δεξιὰ εἶνε νεωτάτης κατασκευῆς· τὰ ἐνταῦθα συγκεντρωθέντα μικρότερα εὐρήματα ὡς καὶ πᾶς ὁ τόπος τῶν ἀνασκαφῶν ἀφήνεται εἰς τὴν προστασίαν τῶν ἐπισκεπτῶν καὶ τῶν φυλάκων.

Τὸ πλακόστρωτον τῆς ἀγορᾶς φαίνεται εἰς διάφορα σημεῖα. Στο αὐτὸ μετὰ τῆς μνημονευθείσης σειρᾶς τῶν δωμα-

τίων, ἅτινα ἦσαν ἐργαστήρια, περιέβαλλον τὴν ἀγορὰν δυτικῶς καὶ ἀνατολικῶς· ἀλλ' εἶνε κατεστραμμένοι μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν θεμελίων.

Δεξιόθεν ἢ ἀριστερόθεν τοῦ μνημονευθέντος βάρθρου ἀναβαίνομεν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας κυρίας ὁδοῦ μέχρι τοῦ ἀριστερόθεν κειμένου ἐπιπέδου, ὅπερ εἶνε τεχνητῶς ἐξωμαλισμένον. Ἐκ τοῦ μέσου αὐτοῦ ἐγείρεται, ἐξ ὀρθογωνίων λίθων ὑποκιτρίνου τραχύτου συγκείμενον, τὸ κρηπίδωμα τοῦ κυριωτέρου μνημείου τῆς Περγάμου, τοῦ μεγάλου βωμοῦ (17). Ἐξ ὄλου τοῦ μαρμαρίνου κτιρίου, ὅπερ πολυτελῶς ποτε ἦτο κεκοσμημένον διὰ γλυπτῶν, εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν δύο μόνον λίθοι τῶν βαθμίδων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς κατὰ χώραν ὃ εἷς μένει ἔτι εἰς τὴν θέσιν του. Πάντες οἱ λοιποὶ εἶχον ἀποσπασθῆ ἢ ἀπο πολλοῦ καὶ ἀλλαγῆ ἐντειχισθῆ ἰδίως δὲ ἐγτειχισθῆσαν εἰς ἐκεῖνα τὸ τεσσάρων μέτρων πάχος βίβλιον ἀντιπρὸν τείχος (18), ὅπερ περιέβαλε τὴν ἀγορὰν ἐκ δυσμῶν καὶ ἀνατολῶν, διευθυνόμενον ἐκεῖθεν μέχρι τῆς ἀποτόμου ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ βουνοῦ, ὅπου σώζεται ἔτι τὸ ἔσχατον αὐτοῦ τμήμα· ἀνεφέραμεν αὐτὸ ἀνερχόμενοι (σελ. 21). Πλὴν μόνου τοῦ ἔσχάτου τούτου τμήματος τὸ ἐν λόγῳ τεῖχος καθηρέθη ἐντελῶς λίθος πρὸς λίθον κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς δι' ἐργασίας βαρείας πολλῶν ἐτῶν· κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ τῆς κρηπίδος αὐτοῦ ἐγείρεται τὸ μεγαλύτερον τῶν δύο φυλακείων. Ἰδίως ἐκ τούτου τοῦ τείχους καὶ ἐκ τοῦ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν θεμελίων τοῦ βωμοῦ ἐκτεινομένου χώρου, ἔτι δὲ ἐκ τοῦ κάτωθεν τοῦ ἐπιπέδου τοῦ βωμοῦ πρὸς δυσμὰς κειμένου ἀνδῆρου ἀνεκτῆθησαν τὰ λείψανα ἐκεῖνα τοῦ βωμοῦ, τὰ ὁποῖα νῦν ἀπόκεινται ἐν τῷ ἐν Βερολίῳ βασιλικῷ μουσεῖῳ· δι' αὐτῶν κατέστη δυνατὴ καὶ ἡ ἀναπαράστασις τῆς

Ο ΜΕΓΑΣ ΒΩΜΟΣ

(κατὰ τὴν ὑπό R. Böhm ἀναπαράστασιν).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΟΗΝΩΝ

ἀρχικῆς μορφῆς τοῦ κτιρίου τούτου, ὡς δεικνύει ἡ ἀπέ-
ναντι ἀπεικόνισις.

Ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ὑπάρχουσι κατὰ χώραν
πολλὰ τεμάχια, ἰδίως δὲ ἐπὶ τῆς βορείας βαθμίδος τῶν θεμε-
λίων τοῦ βωμοῦ καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ.

Τὸ ὅλον κτίριον ἦτο ἐπίπεδον τετράπλευρον ὕψους 9
μέτρων, περιμέτρου δὲ 30 περίπου μέτρων· κλίμαξ 20
περίπου μέτρων τὸ πλάτος ἔφερεν ἐπ' αὐτοῦ ἐκ δυσμῶν,
περιστεφομένου ἄνω ἐκ χαμηλῆς στοᾶς, ἧς οἱ κίονες ἦσαν
ἰωνικοῦ ὀυθμοῦ ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου ἔκειτο ὁ κυρίως βωμός. Οἱ
ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ ἐπιπέδου ἐκοσμοῦντο διὰ ζώνης ἐξε-
χόντων ἀναγλύφων, παριστανόντων τὴν μάχην τῶν θεῶν καὶ
γιγάντων· ἄνω δὲ καὶ ἔσῳθεν τῆς στοᾶς περιέθεε τὸν χώρον
τοῦ κυρίως βωμοῦ δευτέρα μικροτέρα ζώνη ἀναγλύφων μετὰ
παραστάσεων ἐκ τῆς περσικῆς μυθολογίας. Τὸ πολυτελές
τοῦτο κτίριον ἐκτίσθη κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὑψίστης ἀκμῆς
τῆς περσικῆς βασιλείας ἐπὶ Εὐμένους Β' (197—159 πρὸ
Χριστοῦ). Ὡς φαίνεται, ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Ἰωάννου
(II 13) εἰς τὰ πρὸς τὸν Ἄγγελον τῆς ἐκκλησίας Περγάμου
λεγόμενα ὑπὸ «τὸν θρόνον τοῦ Σατανᾶ» νοεῖται ὁ βωμός οὗτος.

Ἐπισκεπτόμενοι τὸν χώρον τοῦ βωμοῦ βλέπομεν ἐκ τοῦ
δυτικοῦ ἄκρου αὐτοῦ εἰς τὴν κατωφέρειαν τοῦ βουνοῦ καὶ ἄλλα
μέρη τῶν ἑρειπίων, εἰς τὰ ὅποια θὰ ἔλθωμεν κατόπιν. Ἐπι-
στρέφοντες νῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ μέχρι τοῦ ἀνωτάτου ὕψους
τοῦ βουνοῦ, εὐρισκόμεθα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαιοτάτης πό-
λεως, ὅπου ἐπὶ τῶν βασιλέων ὑποῦντο τὰ ἀνάκτορα τῶν
Ἀτταλιδῶν. Ἐπὶ τῶν θεμελίων τῶν τειχῶν αὐτῆς προσ-
ετίθεντο ἐκ διαλειμμάτων μέχρι τῶν βυζαντινῶν καὶ τουρ-
κικῶν χρόνων νέα καὶ πάλιν νέα τοιχώματα, τὰ ὅποια πρὸ
τῶν ἀνασκαφῶν ἐσώζοντο ἔτι σχεδὸν καθ' ὅλην τὴν περι-

φέρειαν, νῦν ὁμως ἐν μέρει μόνον ἔτι ἴστανται ἀνέπαφα. Πρὶν φθιάσωμεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς, καταλείπομεν δεξιόθεν καὶ ὀλίγον κάτωθεν τῆς ὁδοῦ τὰ λείψανα μεγάλου κτιρίου (19) τῶν χρόνων τῶν βασιλέων, τὸ ὁποῖον διὰ δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς ἐν μέρει μόνον ἀπεκαλύφθη.

Ἀποτόμως πρὸς τὰριστερὰ στρεφομένη διέρχεται ἡ ὁδὸς τὸν πυλῶνα, τοῦ ὁποίου ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆ (20) σώζει ἔτι ὅλον αὐτῆς τὸ πλακόστρωτον. Τοῦτο ἀκολουθοῦντες, στρεφόμεθα πρὸς τὰριστερὰ καὶ πέραν τῶν δυσδιακρίτων ἰχνῶν πύλης τινὸς φθάνομεν εἰς λίαν εὐρὴν χῶρον, σώζοντα ὡσαύτως μεγάλα τμήματα τῆς ἀρχαίας πλακοστρώσεως, ἐν ᾧ ἔκειτο τὸ ἱερόν τῆς Ἀθηνᾶς νικηφόρου καὶ πολιάρχου (21).

Πορευόμενοι πρὸς δυσμὰς πρὸς τοῖχον μεμονωμένον ἀπὸ τοῦ ἀπαντῶμεν ἔγγυς τῆς προσήτας πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν ἐστραμμένης προβολῆς τοῦ βράχου τὸ καλῶς σώζομενον θεμέλιον τοῦ ναοῦ σχήματος ἐπιμήκου, ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον διευθυνόμενον. Ἐκ τῶν πέριξ εὐρεθέντων λειψάνων ἀναγνωρίζομεν ὅτι τὸ κτίριον ἦτο δωρικὸ ἴνυμοῦ καὶ ἐκ λίθου τραχύτου, χρόνων δὲ σχετικῶς παλαιῶν. Δὲν πρέπει νὰ παραλείψη τις νὰ προβῆ μέχρι τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ βράχου διότι ἐντεῦθεν ἐκτείνεται πολὺ μακρὰν ἡ θεὰ, σαφῶς δὲ διακρίνεται κάτω τὸ θεμέλιον τοῦ μεγάλου βωμοῦ.

Βορειανατολικῶς ἐγγίζουσι τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς τὰ καθαιρεθέντα ἐντελῶς λείψανα βυζαντινῆς ἐκκλησίας τοῦ ἔκτου αἰῶνος, διακρινόμενα ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν κοσμημάτων τῶν ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτῆς πάλιν συναχθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Μόλις ἐπὶ τῶν βασιλέων διεσκευάσθη εὐρὸς χῶρος μετὰ στοῶν πέριξ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς, ὅστις ἀπέκτησε

τότε νέαν λάμπιν ὡς ἐν τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ περιφανεστάτων τῆς πόλεως ἱερῶν. Αἱ στοαὶ κατὰ τὴν βορείαν καὶ ἀνατολικὴν πλευρὰν ἦσαν διώροφου ὀπισθεν τοῦ ἄνω πατώματος τῆς βορείας ἔκειτο ἡ περιφημος περγαμηνὴ βιβλιοθήκη (22), τῶν δωματίων τῆς ὁποίας σώζονται ἔτι οἱ τοῖχοι ἐπὶ τοῦ ὀπισθεν ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου.

Ἐπιστρέφοντες ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν προαύλιον (20) τῆς ἀκροπόλεως, εὐρίσκομεν ἐντεῦθεν τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαίας ἱκανῶς στενῆς κυρίας ὁδοῦ, ἣτις ἔφερε πρὸς βορρᾶν, καταλείπουσα ἀριστερόθεν τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὴν βιβλιοθήκην. Διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀνήρχοντο εἰς σημαντικὰ τινα οἰκήματα ἐπὶ τῆς στεφάνης τῆς ἀκροπόλεως, τῶν ὁποίων τὰ ὀλίγα λείψανα, κατεστραμμένα τὸ πλεῖστον μέχρι καὶ τῶν θεμελίων, διακρίνονται κατὰ μῆκος ὅλου τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου.

Ὅπισθεν δεξιαμενῆς πηγαιῖου ὕδατος, διασκευασθείσης κατὰ διαφόρους χρόνους, ἣτις κεῖται ἀμέσως παρὰ τὴν ὁδὸν ἀπέναντι τῶν ἀριστερόθεν τοίχων τῆς βιβλιοθήκης, στρεφόμεθα πρὸς τὰ δεξιὰ, ἵνα εὕρωμεν τὸ σχετικῶς καλλίτερον σωζόμενον οἶκημα (23). Τοῦτο ἦτο ἀναμφιβόλως ἀνάκτορον, κτισθὲν πιθανῶς ἐπὶ Εὐμένους Β'. Ἐκ τοῦ διαγράμματος αὐτοῦ κατανοοῦμεν εὐκόλως, ὅτι περὶ τὴν αὐτὴν ὑπῆρχε διάδρομος, ἔξ οὗ εἰσῆρχοντο εἰς διάφορα διαμερίσματα, ἐν μέρει μεγάλα κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν καὶ τὴν νοτιανατολικὴν γωνίαν βλέπομεν ἔτι λείψανα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου καὶ τοίχων, οἵτινες εἶχον ἐπέδυσιν ἐκ μαρμάρου.

Ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τούτου βλέπομεν πρὸς μεσημβρίαν σύμπλεγμα κτιρίων κείμενον ἐπὶ ἐπιπέδου πολὺ χαμηλοτέρου, προσитоῦ κάτωθεν ἀμέσως ἐκ τῆς αὐτῆς τοῦ πυλῶ-

νος τῆς ἀκροπόλεως (δεξιᾶ). Κατά τινα αὐτόθι εὐρήματα ἐνταῦθα ἦσαν αἱ βασιλικαὶ ἀποθήκαι (24). Ἐν τινι χώρῳ σώζονται μεγάλοι πίθοι, διαλυόμενοι δυστυχῶς κατὰ μικρόν, οἵτινες ἦσαν δοχεῖα διαφόρων ὑλικῶν, καὶ εἰς ἄλλην θέσιν εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια ἀμφορέων οἴνου.

Ἐκ τῶν λοιπῶν κτιρίων ὁμοίου προορισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιπέδου ἔκειντο κατὰ σειρὰν εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ ἀνακτόρου, ὡσαύτως ἐκ δύο ἐν τῷ μεταξὺ κειμένων θεμελίων κτιρίων ἄλλου εἴδους, ὀλίγιστα μόνον λείψανα βλέπομεν. Καλῶς σώζεται ἔν τινι τῶν οἰκημάτων μόνον δεξαμενὴ (25), ἧς οἱ τοῖχοι σύγκεινται ἐξ ὀρθογωνίων ὀγκολίθων, ἡ δὲ καταπεσοῦσα ἐκ λιθίνων δοκῶν ὀροφὴ ἐβαστάζεται ὑπὸ τοῦ ἐν μέσῳ ὀρθοῦ σωζομένου ἔτι κίονος· ἐχώρει 80 περίπου κυβικὰ μέτρα ὕδατος καὶ εἶνε ἡ μεγαλύτερη ἐκ τῶν λίαν πολυαριθμῶν δεξαμενῶν, αἵτινες κείνται διεσκοπισμέναι ἐπὶ τοῦ βουνοῦ, ἐνθα ἦτο κτισμένη ἡ πόλις. Τὴν θέσιν αὐτῆς εὐρίσκομεν εὐκόλως ἐγγὺς τμήματος ὑψηλοῦ τοῦ τουρκικοῦ τείχους, πλησιέστατα ὑπὸ τὸ μέγιστον ὕψος τοῦ βράχου. Πιθανῶς ἡ δεξαμενὴ αὕτη ἐπληροῦτο ἐκ τοῦ ὕδατος τοῦ ὑδραγωγείου, ὅπερ ἐμνημονεύθη ἐν σελ. 14· ἴδε καὶ κατωτέρω σελ. 30.

Τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον, ἐφ' οὗ ἐγείρετο τὸ βορειότατον ἐκ τῶν παραρτημάτων τῶν ἀνακτόρων (26), περιβάλλεται ἐκ δυσμῶν μὲν ὑπὸ τείχους μεταγενεστέρου ὑψηλοῦ, ὀκδομημένου ἐπὶ ἀρχαίου θεμελίου, ἐκ βορρᾶ δὲ ὑπὸ κολοσσιαίου τείχους ἐξ ὀρθογωνίων ὀγκολίθων, ἔχοντος ἔτι ἕξωθεν κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ ὄρους ὕψος 14 περίπου μέτρων.

Τὸ τείχος τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν, ἐὰν διὰ τοῦ δῆγματος αὐτοῦ κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν ἐξέλθωμεν εἰς τὴν τελευταίαν πρὸς βορρᾶν προβάλλουσαν γλῶσσαν τῆς ἀκρο-

πόλεως ἢ θέσις αὐτῆ εἶνε ἡσυχος χλοερὸς χώρος, παρέχων θέαν πρὸς τὰς δύο κοιλάδας τῶν ποταμίων καὶ τὰ πέριξ ὄρη· ὁ λαὸς ὀνομάζει αὐτὴν «μπακτζε (κῆπον) τῆς βασιλίσσας» (27).

Εἰς τὸ ἔσχατον αὐτῆς ἄκρον ἀνεσκάφη ὅλως ἀσήμαντόν τι θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πιθανῶς ἠγείρετο ὁ ναὸς τῆς Φαυστίνης (28), συζύγου τοῦ αυτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου. Τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη αὐτοῦ εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντετειχισμένα βορειοδυτικῶς εἰς τὸ πλησίον τείχος τοῦ φρουρίου· ἵνα ἴδη τις κατὰ ποῖον περιεργον τρόπον ταῦτα εἶνε ἐντετειχισμένα, ἀνάγκη νὰ καταβῆ ὀλίγον ἔξω τοῦ τείχους πρὸς τὴν κλιτύν.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ κρητου τῆς βασιλίσσας προεξέχουσι δύο συστάδες βράχων. Καταβαίνοντες περὶ τὴν μεγαλύτεράν αὐτῶν πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὰ ἔξω ἀπαντῶμεν τὰ εἰς τὸ μέγιστον ὑψὸς σωζόμενα λείψανα τοῦ μνημονευθέντος ὑδραγωγείου (29) (σελ. 14, 29). Σειραὶ διατροῆτων λίθων αὐτοῦ ἀνεσκάφησαν δι' αὐτῶν διήρχοντο οἱ μέταλλινοι σωλήνες, οἵτινες ὅμως ἀφῆρέθησαν, θραυσθέντων ἐπάνωθεν καὶ τῶν πλείστων λίθων. Ἡ ὑψίστη σειρὰ φέρει κατ' εὐθείαν γραμμὴν πρὸς τὰ ἄνω πρὸς τείχος λοξῶς εἰς τοὺς βράχους ἀνερχόμενον· ἐπὶ τοῦ τείχους τούτου ἀνήρχετο τὸ ὑδραγωγεῖον μέχρι τῆς κορυφῆς, ὅπου ὅμως ἔγνη αὐτοῦ μέχρι τοῦδε δὲν εὐρέθησαν. Ἐκ τοῦ ἀκροτάτου τούτου σημείου, τὸ ὁποῖον γνωρίζουσι νὰ δεῖξωσιν οἱ φύλακες τῆς ἀκροπόλεως (πρέπει νὰ ἐρωτήσῃ τις ποῦ εἶνε τὸ Σοῦ-γιολού, ἦτοι τὸ ὑδραγωγεῖον), βλέπομεν συνάμα πολὺ καλῶς τὰς περαιτέρω γραμμὰς τῶν ὑδραγωγείων πρὸς τὰ βόρεια ὄρη.

Ἐπιστρέφομεν νῦν εἰς τὴν ἀκρόπολιν ὀπισθεν τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος καὶ δὴ εἰς τὸν χώρον τοῦ βορειοτάτου

ἀνακτόρου (26)· πρὸς μεσημβρίαν χαμηλώνει κλιμακῆδὸν ὁ
 χώρος οὗτος (τὰ ἐπίπεδα πάντα εἶχον οἰκήματα καὶ στοᾶς)
 καὶ τελευτᾷ εἰς ἐκτεταμένον ἄνδηρον (30), ὑποστηριζόμενον
 ὑπὸ ἀναλήμματος ἕξ ὀγκολίθων ὀρθογωνίων· ἐντεῦθεν ἡ
 θέα εἶνε εὐρυτάτη ἐπὶ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης.

Τὸ ἄνδηρον τοῦτο ὑπῆρχεν ἤδη ἐπὶ τῶν βασιλέων, ἀλλὰ δὲν
 ἕξετείνετο πρὸς μεσημβρίαν τόσον ὅσον τὴν σήμερον· τοῦτο
 ἔγινεν ἐπὶ Ρωμαίων δι' ἀψίδων. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ οὗτως
 ἐπεκταθέντος χώρου ἐκτίσθη ὁ κορινθιακοῦ θυθμοῦ ναὸς τοῦ
 αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ (98—117 μετὰ Χριστόν)· τὰ
 θεμέλια αὐτοῦ, βασταζόμενα ὑπὸ μεγάλων ἀψίδων ἕξ ὀρθο-
 γωνίων ὀγκολίθων, σώζονται ἔτι εἰς σημαντικὸν ὕψος,
 πολυάριθμα δὲ κολοσιαῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ λευκοῦ
 μαρμάρου κεῖνται περίξ. Πρὸς συμπληρώσιν τῶν κτισμάτων
 τούτων ἀνοδομήθησαν πιθανῶς ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ
 (117—138 μετὰ Χριστόν) περὶ τὸν γῶρον στοᾶί. Εἰς τὴν
 βορειανατολικὴν γωνίαν αὐτοῦ φαίνονται οἱ καταρρευσάντες
 λίθοι μνημείου τινός, ἦτο δὲ καὶ τοῦτο καὶ δεύτερόν
 τι ὁμοίως, ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἐκεῖνο εἰς τὴν βορειοδυτικὴν
 γωνίαν, ἕξεδρα συνάμα καὶ βάθρον ἀνδριάντος. Τὸ πρῶτον
 κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἐπιγραφῆς ἐκτίσθη ὑπὸ Ἀττάλου Β'
 πρὶν ἔτι βασιλεύσῃ· νῦν ἀπόκειται ἐν τῷ βερολινεῖῳ μουσεῖῳ,
 μόνον δὲ τὸ θεμέλιον εὐρίσκεται κατὰ χώραν. Ἀμφότερα
 προέρχονται ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν βασιλέων διακοσμήσεως τοῦ
 χώρου, ἂν καὶ τὸ πρῶτον ἐτοποθετήθη μετὰ ταῦτα μόλις εἰς
 τὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸ ὅλον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἱεροῦ
 θέσιν. Ἐκ τοῦ προσθίου ἄκρου τοῦ ἐπιπέδου (ἐπὶ τῶν ἀψίδων
 τῶν ἐκ μικρολίθων καὶ ἀμμοκονίας ἀπαιτεῖται προσοχῆ) φαί-
 νεται ὀλόκληρος ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς κλιτύος τῆς
 ἀκροπόλεως, ἣτις μένει καὶ ἡ τελευταία πρὸς ἐπίσκεψιν.

Ἀνατολικῶς τοῦ Τραϊανείου ἐκτείνεται μέχρις ὀπισθεν τῶν τειχῶν τῆς βιβλιοθήκης σχεδὸν τετραγωνικὸς χώρος, εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ὁποίου, κάτωθεν τῆς πρὸς τὰ ἀνάκτορα ἀνερχομένης ὁδοῦ, σώζονται λείψανα τῶν τοίχων κατοικιῶν ἢ ἐργαστηρίων (31). Ἐκ τοῦ χώρου τούτου μεταβαίνομεν νοτιοδυτικῶς κατὰ τὴν νοτιανατολικὴν γωνίαν τοῦ Τραϊανείου ὑπὲρ τὰς πλάκας ὀχετοῦ αὐθις εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς (21): ἀριστερόθεν ἀφήνομεν τὰ εἰς ὕψος περίπου πομπηϊανῶν τοίχων οἰκιῶν σωζόμενα λείψανα κατοικιῶν ἑλληνικῶν χρόνων. Παρὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ θεμελίου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς εὐρίσκεται ἡ εἴσοδος στενῆς ἀρχαίας κλίμακος κάμπτουςα κατ' ὄρθην γωνίαν πρὸς τὰ κάτω εἰς αὐτὴ λαξευτὴ ἐντὸς τοῦ βράχου. Κατερχόμενοι τὴν κλίμακα καὶ πρὶν ἐξέλθωμεν ἐκ τοῦ στενοῦ προσοπίου ἀνοίγματος, εὐρισκόμεθα εἰς θέσιν ἐφ' ἧς ἀίρνης βλέπομεν ὅλον τὸ βάθος τῆς κοιλάδος τοῦ Σελινούντος. Ἐξερχόμενοι ἐντεῦθεν εὐρισκόμεθα ὑπεράνω τῶν ἀνωτάτων ἐδωλίων τοῦ θεάτρου (32), ὧν αἱ σειραὶ ὀγδοήκοντα οὔσαι τὸν ἀριθμὸν καὶ ὑπὸ τῶν συνήθων κλιμάκων καὶ διαζωμάτων διατεμνόμεναι φέρουσιν εἰς τὸ ἡμικύκλιον τῆς ὀρχήστρας. Πρὸ τῆς ὀρχήστρας κεῖται τὸ θεμέλιον τῆς σκηνῆς ἐπὶ ἀνδήρου (33) ἐκτεινομένου ἑκατέρωθεν εἰς μῆκος, εἰς οὗ τὸ βόρειον ἄκρον (δεξιὰ) φαίνεται ἐρείπιον ναοῦ μετὰ κλίμακος ἔμπροσθεν (34). Ἐπάνωθεν ἀνέρχεται ἀποτόμως ὁ βράχος, ὑψηλὰ δὲ ἄνω προβάλλει τὸ κολοσσαῖον ἀνάλημμα τοῦ Τραϊανείου. Τὸ βλέμμα ἐκτείνεται πρὸς τὰ ἄριστερὰ μέχρι τῶν ἀπωτάτων ὄροσειρῶν πέραν τοῦ κόλπου τοῦ Τσιανταρλίκ.

Καταβαίνοντες τὰς κλίμακας τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου εὐρισκόμεν εἰς τὸ μέσον ὑπεράνω τοῦ κατωτάτου διαζώμα-

τος θεωρεῖον, πιθανῶς τὸ βασιλικόν, περιβαλλόμενον ἔτι ἐν μέρει ὑπὸ τῶν μαρμαρίνων αὐτοῦ τοίχων. Ὅμοια εὐρυνηῖσα θέσις, κατὰ τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς ὁποίας εἰς χρόνους μεταγενεστέρους ἐστήθη ἀνδριάς, εὐρίσκεται κατωτέρω, ἀμέσως ὑπεράνω τῆς ὀρχήστρας. Ἡ σκηνή, ἣτις κατ' εὐθειαν γραμμὴν ἀποκόπτει τὴν ὀρχήστραν πρὸς δυσμάς, κατεσκευάσθη ὅτε διεσκευάσθη τὸ θέατρον, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἐδωλίων μετεβλήθη ἐπὶ τοιαύτης τινὸς διασκευῆς ἐντελῶς. Ἡ ἀρχικὴ σκηνὴ ἦτο ξύλινον παράπηγμα, τοῦ ὁποίου αἱ ὀρθαὶ δοκοὶ ἐφηρμόζοντο εἰς τὰς καὶ σήμερον ἔτι σωζομένας ὀπὰς τοῦ δαπέδου· ὅταν ἀφηρεῖτο τὸ παράπηγμα, αἱ ὀπὰὶ ἐσπεύζοντο καὶ τὸ ἀνδῆρον ἐπομένως ἦτο ἐλεύθερον καθ' ὅλην του τὴν ἔκτασιν. Τὸ ἀνδῆρον τοῦτο ἔχει μῆκος 216 μέτρων ἀπὸ τοῦ νοτίου ἄκρου, ὅπου νῦν τὴν εἰσόδον σχηματίζει τὸ ἐρείπιον πύλης ὑστέρων ῥωμαϊκῶν χρόνων, μέχρι τοῦ βορείου ἄκρου, ὅπου ἀνερχόμεθα τὴν κλίμακα πρὸς τὸν μνημονευθέντα ναόν (34). Τὸ κολοσσαῖον κτίσμα τοῦ ἀνδῆρου τούτου (33), ὡς καὶ τὸ θέατρον καὶ ὁ ναός, ἀρχικῶς ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τῶν βασιλέων· στηρίζεται ἐπὶ συστήματος ἰσχυρῶν ἀναλημμάτων ἐξ ὀρθογωνίων ὀγκολίθων. Διώροφα οἰκοδομήματα, ἐπάλληλα καὶ πρὸς τὰ ἔξω ἀνοιγόμενα ἔκειντο ἐν αὐτῷ· τὸ κάτω πάτωμα ἐπὶ τοῦ νοτίου ἡμίσεος ἦτο προσιτὸν ἐξ ἀνδῆρου προεκβεβλημένου ἐνταῦθα ἔτι μᾶλλον ὑπεράνω δὲ τοῦ ἄνω πατώματος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνδῆρου καθ' ἅπαν τὸ μῆκος ἐξετείνετο στοᾶ πρὸς τὰ ἔσω βλέπουσα· ἐν αὐτῇ ἦσαν πιθανῶς ἐργαστήρια καὶ τὰ τοιαῦτα.

Κλίμαξ ἐντελῶς νῦν κατεστραμμένη ἐχρησίμευε πρὸς συγκοινωνίαν τοῦ ἀνδῆρου μετὰ τῆς ἀγορᾶς νοτίως, ἀμέσως ὀπισθεν τῆς μνημονευθείσης μεταγενεστέρας εἰσόδου,

διά τινος ὁδοῦ ἄνω ἀποληγούσης παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Διονύσου. Εἰς τοὺς δύο τούτους τόπους, τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ θέατρον, ἐπεκράτει βεβαίως ἡ μεγίστη κίνησις κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐορτῶν καὶ τῆς ἀγορᾶς.

Ἀναζητοῦμεν νῦν τὸν κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἀνδῆρου κείμενον ἰωνικὸν ναόν (34). Ἐμπροσθεν αὐτοῦ σώζεται τὸ ἐπίμηκες κρηπίδωμα βωμοῦ. Ἐπὶ 25 βαθμίδων ἀναβαίνομεν εἰς τὸν ναόν, εἰσερχόμεθα εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ἑξαστύλου ποτὲ προνάου, ἔπειτα δὲ παρὰ τὴν σωζομένην ἔτι πλουσίως κεκοσμημένην παραστάδα εἰς τὸν σηκόν. Εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν αὐτοῦ ἐν τῷ μέσῳ σύνοπτος εἶνε ἡ θέσις τοῦ ἀγάλματος τοῦ θεοῦ.

Τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ φέρουσι σαφῆ τὰ ἴχνη κτισμάτων δύο περιόδων. Ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν βασιλέων, δὲν γνωρίζομεν εἰς τὴν ἑσθὴν, ἴσως εἰς τοὺς ἀποθεωθέντας βασιλεῖς. Ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ τούτου κτιρίου σώζονται πλὴν τῶν θεμελίων καὶ τῆς κλίμακος τρεῖς τοῖχοι μόνον μετὰ τῆς κορωνίδος τῆς κρηπίδος, ἣτις εἶνε πολὺ ὄραται καὶ κατὰ τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν διεσώθη καλῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ κτιρίου προέρχονται καὶ ἄλλοι τινὲς λίθοι διεσπαρμένοι μετὰ τῶν μαρμαρίνων λειψάνων. Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν λίθων τούτων ὡς διακρίνει τις ἐκ τῶν ἀκόμψων κοσμημάτων, προέρχονται ἐκ ῥωμαϊκῆς διασκευῆς τοῦ κτιρίου ἐκτεινομένης καθ' ἅπαν τὸ μέτωπον οὕτω διασκευασθὲν τοῦτο εἶχεν ἀφιερωθῆ ὡς ναὸς εἰς τὸν αὐτοκράτορα Καρακάλλαν (211—217 μετὰ Χριστόν), ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἣς ἐξηφανίσθησαν μὲν τὰ χαλκᾶ γράμματα, ἔμειναν ὅμως αἱ ὀπαὶ εἰς τὸ ἐπιστύλιον, εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν στερεωμένα ἐκεῖνα. Ἄλλ' ἱκανοὶ τῶν ἐν λόγῳ λίθων κατέπεσαν καὶ ἐκ τοῦ ὑπεράνωθεν Τραϊανείου.

Ἐκ τῆς προστάσεως τοῦ ἰωνικοῦ ναοῦ βλέπομεν τὰ ἐδώ-

λια τοῦ θεάτρου (32) ἀνερχόμενα ἐκ τοῦ ἀνδῆρου, ὑψηλὰ δὲ ὑπὲρ αὐτὰ σειρὰν ἐρεισμάτων μετ' ἐπικαθημένον μεταγενεστέρου τοίχου, ἅτινα περιέβαλον τὸ ἄνω μέρος τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου. Ὅπισθεν κεῖται τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς (21). Περαιτέρω ὀλίγον χαμηλότερα κεῖται τὸ ἐπίπεδον τοῦ βωμοῦ (17) πλησίον ἐνὸς τῶν φυλακείων κτισμένου ἐπὶ τῆς προσεξεχούσης νοτιοδυτικῆς γωνίας αὐτοῦ.

Καταβαίνοντες τὰς βαθμίδας τοῦ ναοῦ καὶ διὰ τῆς ὀρχήστρας τοῦ θεάτρου διερχόμενοι πρὸς μεσημβρίαν τὸ ἀνδῆρον, ἀπαντῶμεν πέραν τοῦ θεάτρου ἀριστερόθεν εἰς τὴν κλιτὴν τὰ λείψανα ἀρχαίου κτιρίου ἀνήκοντος πιθανῶς εἰς τὸν θεατρικὸν θίασον τῶν Ἀπολλοσίων, ὁμοίως δὲ τὰ λείψανα βυζαντινῆς ἐκκλησίας (35) καὶ τάφον χριστιανικὸν λαξευτὸν εἰς τὸν βράχον.

Τέλος παρευόμενοι ὑπὸ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς ἀγορᾶς (14), ὅπου τὰ ἀναλήμματα διαφόρων ἐποχῶν ἐξ ὀγκολίθων ὀρθογωνίων ὁμοίως συνηρμοσμένων σῶζονται πολὺ καλῶς, καὶ χωροῦντες περαιτέρω ἐπὶ στενῆς ἀτραποῦ παρὰ τὰ πλάγια τῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν χωμάτων ἀπαντῶμεν πάλιν τὴν πλακόστρωτον ὁδόν, δι' ἧς ἀνήλθομεν.

Ἐξ ἀφ' οὗ ἐγνωρίσαμεν ἤδη ἐν ἕκαστον τῶν λειψάνων τῶν κτιρίων, δυνάμεθα νῦν ἐκ τοῦ τόξου τοῦ ἐξ ὀγκολίθων ὀρθογωνίων (12), ὅπερ ἀνερχόμενοι παρατηρήσαμεν μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τῆς ὁδοῦ ἀνυψούμενον (σελ. 22), νὰ ἐπισκοπήσωμεν τὴν γενικὴν εἰκόνα τῶν ἐρειπίων. Ποίαν ὅμως ἐντύπωσιν ἐπροξένουν εἰς τὸν θεατὴν τὰ δι' ἐπιτυχοῦς χρησιμοποιήσεως τοῦ ἐδάφους περὶ τὸ θέατρον καὶ τὴν βᾶσιν τοῦ κολοσσιαίου ἀνδῆρου αὐτοῦ διατεταγμένα σῶα κτίρια τῆς λαμπρᾶς ἐποχῆς τῆς πόλεως, δυνάμεθα νὰ φαντασιώωμεν μόνον. Ἴσως δὲ θελκτικώτερα ἦτο ἡ ἐντύπωσις αὕτη, πρὶν

ἢ κτισθῆ τὸ Τραϊάνειον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ κορυφῆς τοῦ συνόλου ἀνηψώθη ὑπὲρ πάντα τὰ ἄλλα ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἀναλήμματος. Ἡ παράδοσις, ἣν ἐπικυρώνει ἡ ἑξέτασις τῶν ἔρειπίων, ἀποδίδει εἰς τὸν βασιλέα Εὐμένη Β' τὰ σπουδαιότατα κτίρια. Εἰς τὸ ἐνιαῖον δὲ αὐτοῦ οἰκοδομικὸν σχέδιον πρέπει κυρίως ν' ἀποδοθῆ ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐντύπωσις, ἣν καὶ αὐτὰ τὰ ἔρειπια σήμερον προξενοῦσι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Γενίον Γεωργίου, 17

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000023179

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

3

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ